פרשת לך לך תשפ״ז. גליון מס׳ 129

חומש רס״י משולב

פרשת לך לך, בראשית יב – יז, קכ״ז פסוקים

פרק יב

(א) **וַיֹּאמֶר יְקֹוָק אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ** – להנאתך ולטובתך, ומס מעצך לגוי גדול, וכאן מי אתה זוכה לבניס. ועוד שמוליע טובעך בעולם, **מֵאַרְצְךָ** ומִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, **מאחלך.** והלא כבר יצא עמס עס מבין ובא על לחזן, אלא כך אמר לו, התנחק עוד מעס ואל מביא מביך, **אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ.** לא גילה לו המרן מיד, כדי לחבבה בעיניו, ולתת לו שכר על כל ליבור וליבור. כיולא בו (לקמן כב ג) ׳את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק׳, כיולא בו (שם) ׳על אחד ההרים אשר אומר אליך׳, כיולא בו (יונה ג ב) ׳וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך׳; (שני הדיבורים האחרונים ברש״י כתובים במקור בסוף הפסוק הבא (ראה הטעם ב׳ספר הזכרון׳) והוקדמו למען הרצף).

(ב) **וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה:**

ואעשך לגוי גדול. לפי שהלך גורמת לשלושה דבריס, ממעטת פריה ורביה, וממעטת את הממון, וממעטת את השס, לכך הוזקק לשלוש ברכות הללו, שהבטיחו על הבניס, ועל הממון, ועל השס. (וזהו ומגדלה שמך, הריני מוסיף לות על שמך, שעד עכשיו שמך מברס מכאן ומילך מכריסס, ומכריסס עולה רמ״ח כנגד מיברין של אדס. ברס״י יבן).

ואברכך. בממון.

והיה ברכה. הברכות נתונות בידך, עד עכשיו היו בידי, ברכתי את אדס ואת נח ואותך, ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ. דבר אחר, ואעשך לגוי גדול – זהו שאומרים אלהי אברהס, ואברכך – זהו שאומרים אלהי יצחק, ואגדלה שמך – זהו שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן, תלמוד לומר והיה ברכה, בך חותמין ולא בהס:

(ג) **וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה.** יש מגדות דבות, וזהו פשוטו, אדס אומר לבנו ׳תהא כאברהס׳, וכן כל ונברכו בך שאדס מברכלן, וזה מוכיח – (לקמן מח כ) ׳בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה׳:

(ד) **וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְקֹוָק וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן:**

(ה) **וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן** – שהכניסון תחת כנפי השכינה, אברהס מגייר את האנשים, ושרה מגיירת הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשוס. ופשוטו של מקרא – עבדים ושפחות שקנו להס, כמו (לקמן לא ו) ׳עשה את כל הכבוד הזה׳, (במדבר כה יח) ׳ויזכרהל עושה חיל׳, לשון קונה וכונס, **וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן:**

(ו) **וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ** – נכנס לתוכה, **עַד מְקוֹם שְׁכֶם** - להתפלל על בני יעקב כשיבואו להילחס בשכס, **עַד אֵלוֹן מוֹרֶה** – היא שכס, הרואהו הר גריזים והר עיבל שכס קיבלו ישראל שבועת התורה, **וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ.** היה הולך וכובש את הרץ ישראל מזרעו של שס, שבחלקו של שס נפלה כשחילק נח את הארץ לבניו, שנאמר (לקמן יז יח) ומלכי לדק מלך שלס, לפיכך (פסוק הבא) ויאמר ה׳ אל אברס לזרעך אתן את הארץ הזאת, עתיד אני להחזירה לבניך שהס מזרעו של שס:

(ז) **וַיֵּרָא יְקֹוָק אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיקֹוָק הַנִּרְאֶה אֵלָיו: ויבן שם מזבח.** על בשורת הזרע ועל בשורת הרץ ישראל:

(ח) **וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם** - מהלו הָהָרָה **מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל** – במזרחה של בית אל. נמלאת בית אל במערבו, והוא שנאמר (המשך הפסוק) ׳בית אל מיס׳, **וַיֵּט אָהֳלָה** – מהלה כתיב, בתחילה נטע את אהלו שמו, ואחר כך את שלו, **בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיקֹוָק וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְקֹוָק.** נתנבא שעתידין בניו להיכשל שס על עוון עכן, והתפלל שס עליהס:

(ט) **וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה: הלוך ונסוע.** לפרקיס, יוצא כאן חוקס או יותר, ונוסע משס ונוטה מהלו במקוס אחר. וכל מסעיו הנגבה, ללכת לדרומה של ארץ ישראל והוא לכל יהודאים שהיא בחלקו של יהודה, שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו: פ

(י) **וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ** – בשותה ארץ לבדה, לנסותו אס יהרהר אחר מדביו של הקדוס ברוך הוא שאמר לו ללכת אל ארץ כנען, ועכשיו משיאו לצאת ממנה, **וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ:**

(יא) **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרַיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ** מלמד שגדלה – על עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהס, ועכשיו על ידי מעשה הכיר בה. דבר אחר, מנהג העולם שעל ידי טורח הדלך אדס מתבזה, וזאת עמדה ביופיה. ופשוטו של מקרא, הנה נא ידעתי כי אשה יפת־מראה את. מלמד שגדלה – על עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהס, ועכשיו על ידי מעשה הכיר בה. דבר אחר, מנהג העולם שעל ידי טורח הדלך אדס מתבזה, וזאת עמדה ביופיה. ופשוטו של מקרא, הנה נא ידעתי כי אשה יפת־מראה את, מלמד שגדלה – על עכשיו זה ימיס רבים כי יפת מראה את, ועכשיו אנו בימיס בין אנשים שחורים ומכוערים לחייהס של כושים ולא הורגלו בהאה יפה. ודומה לו (לקמן יט ג) הנה נא אדוני סורו נא:

(יב) **וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ:**

(יג) **אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יֵיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ** - יתנו לי מתנות, **וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ:**

*

שני

(יד) **וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרַיְמָה** - היה לו לומר כבואס מלרימה, אלא לימד שהטמינו אותה בתיבה, ועל ידי שהבעו את המכס פתחו ולקו אותה **וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד:**

(טו) וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַּרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה – הלכוה ביניהם לומר הגונה זו למלך, וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה:

(טז) וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ, **ולאברהם היטיב.** פרעה בעבורה ונתן לו מתנות, וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים:

(יז) וַיְנַגַּע יְקֹוָק אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים – במכת רלמן לקה, שהתשמיש קשה לו, וְאֶת־בֵּיתוֹ – כתרגומו ועל גופ ביתיה (ומדלגו לרבות כותלי ועמודיו וכליו), עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם: **על דבר שרי.** על פי דיבורה, מומכת למלך הד והוא מכה:

(יח) וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא:

(יט) לָמָּה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ. לא כתבימלך שמר לו (לקמן כ טו) הנה מרלי לפניך, אלא מר לו לך וזל תעמול, שהמלכים שטופי זימה הם, שנאמר (יחזקאל כג כ) וזרמת סוסים זרמתם:

(כ) וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים, **ויצו עליו.** על מורותיו, לשלחו ולשומרו, וַיְשַׁלְּחוּ כתרגומו ׳ומלוימו׳ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ:

פרק יג

(א) וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ **הַנֶּגְבָּה.** לדום לדלומה של מרץ ישרלל, כמו שמור למעלה (יב ט) הלוך ונסוע הנגבה, להר המוריה. ומכל מקום כשהוא הולך ממלרים למרץ כנען מדרום לפון הוא מהלך, שמרץ מלרים בדלומה של מרץ ישרלל, כמו שמוכיח במסעות ובגבולי המרץ:

(ב) וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד - טעון מקנות, בְּמִקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב:

(ג) וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו – כשחזר ממלרים למרץ כנען היה הולך ובן בתכסניות שלן בהם בהליכתו למלרים. לימלד דלך מרץ, שלא ישנה מדם מתכסניו שלו. דבר מחר, בחזרתו פרע הקפותיו, **מִנֶּגֶב** וְעַד־בֵּית־אֵל, **מנגב.** מרץ מלרים בדלומה של מרץ כנען, עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי:

(ד) אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְקֹוָק. ומשם קרלו שם מכרם בשם ה׳. וגם יש לומר, ויקרלו שם עכשיו בשם ה׳:

*

שלישי

(ה) וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ **אֶת־אַבְרָם** הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים: **ההולך את אברם.** מי גרם שהיתה לו זאת, הליכתו עם אברם:

(ו) וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו – לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם, ולשון קצר הוא, וקריך להוסיף עליו, כמו ולא נשא אותם מרעה המרץ, לפיכך כתוב ולא נשא בלשון זכר, כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו:

(ז) וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ: **ויהי ריב.** לפי שהיו רועים על לוט לקעים ומרעים בהמתם בקדות מחניהם, ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל, והם אומרים – ניתנה המרץ לאברם, ולו אין יורש, ולוט יורשו, ואין זה גזל. והכתוב אומר ׳והכנעני והפרזי אז יושב בלרץ׳, ולא זכה בה אברם עליין:

(ח) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ: קרובים. ומלרס לגלה – דומין בקלסתר פנים:

(ט) הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי **אִם־הַשְּׂמֹאל וְאִימְנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה.** בכל מקם שתלד, לא מתרחק ממך ומעמוד לך למגן ולעזר. וסוף דבר הולכך לו, שנאמר (לקמן יד יל) וישמע מברם כי נשבה מחיו וגו׳.

וְאִם־הַיָּמִין **וְאַיְמִינָה.** מימין מת עלמי, כמו ומשמילה משמילו מת עלמי. ואם תאמר היה לו לינקד וְאַיְמִינָה, כך מלינו במקום מחר (ש״ב יד יט) יֹאכַל מִפַּת לְחֶמְיוֹ, ואין נקוד לְחֶמְיוֹ:

(י) וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן **כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה** - מרץ נחלי מים, **לִפְנֵי שִׁחֵת יְקֹוָק אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה** – היה לותו מיקור **כְּגַן־יְקֹוָק** - לשילנות, **כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם** – לזרעים, **בְּאָכָה צֹעַר.** עד לער. ומלרס לגלה לוכסה לגנתי, על שהיו שטופי זימה בחר בו לוט בשכונתם, במסכת הוריות (י:):

(יא) וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־**כִּכַּר** הַיַּרְדֵּן, **ככר.** מיקור, כתרגומו (מֵישַׁר), וַיִּסַּע לוֹט **מִקֶּדֶם** - נסע מאלל מברם והלך לו למערבו של מברם, נאלל נוסע ממזרח למערב. ומלרס לגלה – הסיע עלמו מקדמונו של עולם, לשון ׳לי תפסי לל בשבס ולל בשלהיו׳, וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו:

(יב) אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם. נטה אהליס לרועיו ולמקנהו על סדום:

(יג) **וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים** – ואף על פי כן לל נמנע לוט מלשכון עמהם. ודבותינו למדו מכאן ׳שם רשעים ישקב׳ (משלי י ז). **רעים.** בגופם, **וְחַטָּאִים** - בממונם, **לַיקֹוָק מְאֹד.** יודעים ליבונם ומתכוונים למרוד בו:

(יד) וַיקֹוָק אָמַר אֶל־אַבְרָם **אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט** מֵעִמּוֹ – כל זמן שהרשע עמו – היה הליבור פורש ממנו, שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה:

(טו) כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם:

(טז) וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ **אֲשֶׁר** אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם־זַרְעֲךָ יִמָּנֶה. כשם שמי מפסל לעפר להמנות, כך זרעך לל ימנה:

(יז) קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה:

(יח) וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי **מַמְרֵא** - סם מלס אשר בחברון וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיקֹוָק: פ

*

רביעי

פרק יד

(א) **וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל** – הוא נמרוד, שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש **מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם.** מקום יש שאמו גויס, על שם שנתקבצו שמה מכמה לומות ומקומות, והמליכו מיש עליהם ושמו תדעל:

(ב) **עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע** – רע לשמים ורע לבריות **מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע** – שנתעלה בשקעו **מֶלֶךְ עֲמֹרָה, שִׁנְאָב** – שונא לאביו שבשמים **מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר** – שם חבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה **מֶלֶךְ צְבוֹיִם וּמֶלֶךְ בֶּלַע** – שם העיר היא־ צוער:

(ג) **כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֶמֶק הַשִּׂדִּים** - כך שמו, על שם שהיו בו שדות הרבה, **הוּא יָם הַמֶּלַח.** לאחר זמן נמשך היס לתוכו ונעשה יס המלח. ומדרש אגדה לומר, שנתבקעו הסורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו:

(ד) **שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ** - חמישה מלכים הללו לא כללעומר **אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרְדוּ:**

(ה) **וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה - לְמִרְדָּן, בָּא כְדָרְלָעֹמֶר** - לפי שהוא היה בעל המעשה, נכנס בעודי הקורה, **וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ** – הלה שלושה מלכים, **וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְ�ְתָּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים** – הם זמזומים **בְּהָם וְאֶת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם:**

(ו) **וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם** – כהר שלהם שעיר **עַד אֵיל פָּארָן** – כתרגומו מֵיסַר. ומומר לני שמין ליל לשון מיסור, שלא מיסור של פחן ליל שמו, ושל ממלא שלוני שמו, ושל ידען ככר שמו, ושל טטיס חָבֵל שמו – יְהַבֵּל הטטיס' (במדבר לג מט). וכן בַּעַל גָּד (יהושע יא יז) – 'בַּעַל' שמו, וכולס מתורגמין מֵיסַר, וכל מחל שמו עליו, **אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר.** שלל המדבר, כמו (במדבר ד כ) ועליו מטה מנשה:

(ז) **וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ** - על שם העתיד, שעתידין משה ואהרן להיפקד שם על עסקי לוחו העין, והם מי מריבה. ולונקלוס תירגמו כפשוטו (מֵיישַׁר פְּלוּג רֵינָא), מקום שהיו בני המדינה מתקבלים שם לכל משפט, **וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי** – עדיין לא נולד עמלק, ונקרא על שם העתיד, **וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר.** היא עין גדי, מקרא מלא בדברי הימים (דה"ב כ, ב) ביהושפט:

(ח) **וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבוֹיִם וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֶמֶק הַשִּׂדִּים:**

(ט) **אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה.** ולפי על פי כן נלחו המועטים, להודיעך שגיבורים היו, ולפי על פי כן לא נמנע מכרחם מלרלוף מחריהם:

(י) **וְעֶמֶק הַשִּׂדִּים בְּאֵרֹת בְּאֵרֹת חֵמָר** וַיָּנֻסוּ **מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה** וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה **וְהַנִּשְׁאָרִים הָרָה נָסוּ:**

בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם, שנוטלין משם חלמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה – שהיה הטיט מגובל בדם, ונעשה גם למלך סדום שיצא מכבשן האש, וכיון שיצא זה מן החימר התמינו באברהם למפרע.

הָרָה נסו. להר נסו. 'הרה' כמו 'להר', כל תיבה שמריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה. ויש חילוק בין 'הרה' ל'ההרה', שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבלשכה, אבל אינה עומדת במקום למ"ד ונקודה פת"ח תחתיה, והרי 'הרה' כמו 'לְהר', לו כמו 'לֹל הר', ואינו מפרש לאיזה הר, אלא שכל שכל אחד נס בשאר מלא הר תחילה. וכשהוא נותן ה"א בשאר לכתוב ההרה לו המדברה, פתרונו כמו 'לֹל ההר' לו כמו 'לההר', ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה:

(יא) **וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ:**

(יב) **וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ הוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם.** מי גרם לו זאת, יקיבתו בסדום:

(יג) **וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֶּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי, ויבא הפליט.** לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה, והוא שכתוב (דברים ג יא) כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים, וזהו 'עִבְרִי', שלא הרגוהו לאמרפל וחבריו כשהיו את הרפאים בעשתרות קרנים, תנחומא (חקת כה). ומדרש בראשית רבה (מב ח) – זה עוג שפלט מדור המבול, וזהו מיתר הרפאים, שנאמר (לעיל ו ד) הנפלים היו בארץ וגו', ומתכוין שיהרג אברם ויקח את שרה. **הָעִבְרִי.** שבא מעבר הנהר, **וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם.** שכרתו עמו ברית (דבר אחר, שהשיאו לו עלה על המילה כמו שמפורש במקום אחר):

(יד) **וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ,**

ויריק. כתרגומו – 'וְזָיֵיז', וכן (ויקרא כו לג) והריקותי אחריכם חרב, לזזיין בחרבי עליכם, וכן (שמות טו ט) ארוק חרבי, וכן (תהלים לה ג) והָרֵק חנית וסגור. **חניכיו.** חנכו כתיב (ס"ת – קרי), זה אליעזר שחנכו למצוות, והוא לשון התחלת כניסת הלדם לו כלי לשומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן (משלי כב ו) חנוך לנער, (במדבר ז יא) חנוכת המזבח, (תהלים ל א) חנוכת הבית, ובלע"ז קורין לו מיניציי"ר [לחנוך]–

שְׁמֹנֶה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת - רבותינו למדו מלישעזר לבדו היה, והוא מנין גימטריא של שמו, **וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן.** אם תמצא כאן, שלשה שעתידין בניו להעמיד שם עגל:

(טו) **וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו, ויחלק עליהם.** לפי פשוטו, סרם המקרא, 'ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה', כלרך הרופפים שמתפלגים אחר הגדודים כשבורחים זה לכאן וזה לכאן. **לילה.** כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרופפם. ומדרש אגדה – שנחלק הלילה, ובחלו הרשעון נעשה לו נס, וחלו הצני נשמר ועל לו לאחות לילה של מצרים, **וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמֶּשֶׂק: עד חובה.** יש מקום שמו חובה, אלא לן קורא חובה, על שם עבודה זרה שעתידה להיות שם:

(טז) **וַיָּשֶׁב אֶת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם:**

(יז) **וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה** - כך שמו, כתרגומו 'לְמֵישַׁר מַפְנָא', פנוי מאילנות ומכל מכשול, **הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ.** בֵּית יֵשָׁע לְמַלְכָּא (לונקלוס), בית ריס אחד מאלו שלשה שמות שנקראת בהם, ונעשה גם למלך סדום שיצא

שהוא שלושים קנים, שהיה מיוחד למלך לשחק שם. ומדרש מגלה, עמק שהושוו שם כל החומות והמליכו את מדרש עליהם לנגינת מלהים ולקלין:

(יח) **וּמַלְכִּי־צֶדֶק** - מדרש מגלה – הוא שם בן נח, **מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן** - כד עושים ליגיעי מלחמה, והרחה לו שמין בליבו עליו על שהגיע את בניו. ומדרש מגלה – רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו, **וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן:**

(יט) **וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ.** כמו (תהלים קלד ג) עושה שמים וארץ, על ידי עשייתן קנאן להיות שלו:

(כ) **וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְיָדֶךָ. וְשַׁר מִגֵּן.** שמר הסגיר, וכן (הושע יא ח) "אֶמַגֶּנְךָ יְקָרֶאל", **וַיִּתֶּן־לוֹ** מכרס **מַעֲשֵׂר מִכֹּל.** שמר לו, לפי שהיה כהן:

*

חמישי

(כא) **וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ** – מן השבי שלי שהצלת, החזר לי הגופים לבדם, **וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ:**

(כב) **וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְקֹוָק אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:** לשון שבועה, מרים אני את ידי לשל עליון, וכן (לקמן כד טז) בי נשבעתי, נשבע אני, וכן (לקמן כג יג) נתתי כסף השדה קח ממני, נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני:

(כג) **אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל** - מעכב לעצמי מן השבי, **וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לֶךָ** - ואם תאמר לתת לי שכר מצית גנזיך, לא יקח, **וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם.** שהקב"ה הבטיחני לעשרני, שנאמר (לעיל יב ג) ואברכך וגו':

(כד) **בִּלְעֲדֵי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם:** ס

הנערים. עבדי שכר הלכו אתי, ועוד ענר אשכול וממרא וגו'. ולפ על פי שעבדי נכנסו למלחמה, שנאמר (לעיל פס' טו) "הוא ועבדיו ויכם", וענר ואשכול וממרא הם יקחו חלקם, מפילו הכי הם יקחו חלקם.

וממנו למד דוד שאמר (ש"א ל כד) "כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו", ולכך נאמר (שם פס' כה) "ויהי מהיום ההוא ומעלה וַיְשִׂמֵהוּ לחוק ולמשפט", ולא נאמר "והלאה", לפי שכבר ניתן החוק בימי אברהם:

פרק טו

(א) **אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְקֹוָק אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד:**

אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר "אחר" – סמוך, "אחרי" – מופלג. אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים, והיה דואג ומומר שמא קבלתי שכר על כל לְקוּחַי, לכך אמר לו המקום "אל תירא אברם, אנכי מגן לך" – מן העונש, שלא תענש על כל מותן נפשות שהרגת, ומה שאתה דואג על קבול שכרך – שכרך הרבה מאד:

(ב) **וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱקֹוִק מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי** – מנחם בן סרוק פירשו לשון יורק, וחבר לו (מלאכי ב יב) "ער ועונה", עריירי בלא יורק, כאשר תאמר (שיר לה יב) "וכל תבואתי תשרק", תעקר שרשיה, כך לשון עריירי חסר בנים, וכלע"ז דיסאנפנטי"ף [חסר ילדים].

ולי נראה על ועונה מגזרת (שיר השירים ה ב) ולבי ער, ועריירי לשון חורבן, וכן (תהלים קלז ז) ערו ערו, וכן (חבקוק ג יג) עָרוֹת יְסוֹד, וכן (ירמיה נא נח) ערער תתערער, וכן (פניה ב יד) כִּי עַרְזָה עַרָהּ.–

וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי - כתרגומו (וגבר פַּרְנָסָא הָדֵין דְּבֵיתִי), שכל ביתי נזון על פיו, כמו (לקמן מז יב) ועל פיך ישק, מפוטרופס שלי. ומיכו היה לי בן, היה בני ממונה על שלי, **הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר: דמשק.** לפי התרגום (דַּמַּשְׁקָאָה) מדמשק היה, ולפי מדרש מגלה – שרלף המלכים עד דמשק. ובתלמוד שלנו דרשו נוטריקון – "דולה ומשקה" מתורת רבו למחרים (יומא כח:):

(ג) **וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתָתָּה זָרַע** - ומה תועלת בכל שכר תתן לי, **וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי:**

(ד) **וְהִנֵּה דְבַר־יְקֹוָק אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ:**

(ה) **וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וְסִפֹּר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ:**

ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו, הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו, אמר לו לך מאסטגניות שלך, שרואין במזלות שאינך עתיד להעמיד בן, מכרס יהין לו בן, לכל מכריסו יש לו בן. וכן שרי לא תלד, לכל שרה תלד, אני קורא לכם שם אחר ויעקרנה המזל. לכך אחר, הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים, וזהו לשון "הבטה", מלמעלה למטה:

(ו) **וְהֶאֱמִן בַּיקֹוָק** - לא שלל לו אות על זאת. אלא על ידושת הארץ שלל לו אות ואמר לו (להלן פס' ח) "במה אדע", **וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה.** הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו. לכך אחר, "במה אדע" – לא שלל לו אות, אלא אמר לפניו – הודיעני בזאת זכות יתקיימו בה, אמר לו הקדוש ברוך הוא בזכות הקרבנות:

*

ששי

(ז) **וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְקֹוָק אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ:** (ח) **וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱקֹוִק בַּמֶּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה:**

(ט) **וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת** - שלושה עגלים, רמז לשלושה פרים – פר יום הכפורים, ופר העלם דבר של צבור, ועגלה ערופה, **וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת** - רמז לשעיר הנעשה בפנים, ושעירי מוספין של מועד, ושעיר חטאת יחיד, **וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ** - לשם ולמי, ולשם תלוי, וכבשה של חטאת יחיד, **וְתֹר וְגוֹזָל.** תור וכן יונה:

(י) **וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר:**

ויבחר לותם. חילק כל אחד לבני חלקים. ומין המקרא יוצא מידי פשוטו, לפי שהיה כורת עימו ברית לשמור הבטחתו להורים לבניו את הארץ, כלכתיב (להלן פס' יח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו', ולכך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה, כמה שנאמר (ירמיה לד יט) העוברים בין בתרי העגל, לפי כאן 'גזור עגלה ועז לפיל לפי אבר עבר בין הגזרים' (להלן פס' יז) הוא שלומו של שכינה שהוא עם.

ואת הנפור לא בתר. לפי שהשומות נמצאו לפרים ואילים ושעירים, שנאמר (תהלים כב יג) סבבוני פרים רבים וגו', ואומר (לעיל ח כ) החיל את רחיט בעל הקרנים מלכי מדי ופרס, ואומר (שם פס' כא) והנפיל השעיר מלך יון, ואיכלל נמצאו לבני יונה שנאמר (שה"ש ב יד) יונתי בחגוי הסלע, לפיכך בתר הבהמות, רמז על השומות שיהיו כלין והולכין, ואת הניפור לא בתר, רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם:

(יא) וַיֵּרֶד הָעַיִט - הוא עוף, ועל שם שהוא עט ושוף על הנבלות לטוף עלי אוכל, כמו (שמואל ג' טו יט) ותעט אל השלל, **עַל־הַפְּגָרִים** – על הבתרים (הפגרים מתרגמינן פַּגְלַיָּא, אלא מתוך שהורגלו לתרגם (לעיל פס' י) 'וגם בתרו' – 'ויהב פלגיא', נתחלף להם תיבת פגליא לפגריא, ותירגמו הפגרים פלגיא, וכל המתרגם כן טועה, לפי שאין להקיש בתרים לפגרים, שבתרים תרגומו 'פלגיא', ופגרים תרגומו 'פַּגְלַיָּא' – לשון פגול, כמו (ויקרא יט ז) פגול הוא, לשון פגר), **וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם: ויזב.** לשון נזיפה והפרחה, כמו (תהלים קמז יח) יזב רוחו, כמו שיבוע לוד בן יזי לכלותם, ואין מניחין לוותו מן השמים עד שיבוע מלך המשיח:

(יב) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו. רמז לגלות ומושך של גלויות:

(יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה:

כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים מרבע מאות שנה. כיצד, יצחק בן שתים שנה כשנולד יעקב, ויעקב כשירד למצרים אמר (להלן מז ט) ימי שני מגורי שלושים ומאת שנה, הרי מאה ושלשים, ובמצרים היו מתחים ועשר כמנין רל"ו, הרי מרבע מאות שנה.

ואם תאמר במצרים היו מרבע מאות, הרי קהת מיורדי מצרים היה, לא ואשמור שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים, הין אתה מוצא אלא שלוש מאות וחמישים, ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת לאחר לידת עמרם, ושחי עמרם לאחר לידת משה.

בארץ לא להם. לא נאמר 'בארץ מצרים' אלא 'בארץ לא להם', ומשנולד יצחק (להלן כא ג) ויגר אבימלך וגו', ויצחק (להלן כו ג) גור בארץ הזאת, (תהלים קה כג) ויעקב גר בארץ חם, (לקמן מז ז) לגור בארץ באנו:

(יד) וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי, וגם את הגוי. וגם' לרבות מרבע מלכויות, שלא הם כָּלִים על שנשתעבדו את ישראל. **דן אנכי.** בעשר מכות, **וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל.** כממון גדול, כמו שנאמר (שמות יב לו) וינצלו את מצרים:

(טו) וְאַתָּה תָּבוֹא - ולא תראה כל חלה **אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם** – תבוא עובד עבודה זרה והוא מבשרו שיבוא ללויו? לימדך שעשה תרח תשובה, **תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה.** בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו, ולא יֵלֵךְ עשו לתרבות רעה בימיו, ולפיכך מת חמש שנים קודם זמנו, ובו ביום מלך עשו:

(טז) וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה – לאחר שיגלו למצרים יהיו שם שלושה דורות, והרביעי יעלו לארץ הזאת, לפי שבארץ כנען היה מלבר עימו וכרת ברית זו, כלכתיב (לעיל פס' ז) לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. וכן היה, יעקב ירד למצרים, לא ושמוד דורותיו – יהודה, פרץ, והצרון, וכלב בן חצרון מבני המרץ היה, **כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה: כי לא שלם עון האמורי.** להיות משתלח מארצו על לותו זמן, שמין הקדוש ברוך הוא נפרע מלומה על שתתמלא סאתה, שנאמר (ישעיה כז ח) בסאסאה בשלחה תריבנה:

(יז) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה – כמו (לקמן מד לה) ויהי הם מריקים שקיהם, (מ"ב יג כא) ויהי הם קוברים איש, כלומר ויהי לבר זה. **השמש באה.** שקעה. **וַעֲלָטָה הָיָה** - חָשַׁךְ היום, **וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה.** רמז לו שיפלו המלכויות בגיהנם.

באה. טעמו למעלה, לכך הוא מצוחר שבאה כבר, ואם היה טעמו למטה בללף היה מצוחר כשהיא שוקעת, ואי אפשר לומר כן, שהרי כבר כתיב (לעיל פס' יב) ויהי השמש לבוא, והעבירת תנור עשן לאחר מכאן היתה, נמלא שכבר שקעה. וזה חילוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי לותיות, כמו בא, קם, שב, כשהטעם למעלה, לשון עבר הוא, כגון זה, וכגון (להלן כט ט) ורחל בלתה, (להלן לז ז) קמה אלומתי, (רות ג טו) הבה שבה יבמתך, וכשהטעם למטה הוא לשון הווה, דבר שנעשה עכשיו והולך, כמו (להלן כט ו) בלתה עם הצאן, (מסחר ב יד) בערב היא בלתה ובבוקר היא שבה:

(יח) בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְקֹוָק אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת. לזרעך נתתי. למיכתיו של הקדוש ברוך הוא כאילו היה עשויה, **מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת.** לפי שהוא לבוק למרץ ישראל קולמהו גדול, לא על פי שהוא מלוחר בהרבעה נהרות היולים מעלן, שנאמר (לעיל ב יד) והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך, הלבא לשחוור ושתמוו לך:

(יט) אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקַּדְמֹנִי. עשר לומות יש כאן, ולא נתן להם מלא שבעה גויס, והשלושה לשוס ומואב ועמון, והם קיני קניזי וקדמוני – עתידים להיות יהושה לעתיד, שנאמר (ישעיה יא יד) **פְּלִשְׁתִּים יָעֻפוּן מְיָמָּע**ָה: יָחַד יִבְזּוּ בְּנֵי קֶדֶם אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹח יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם:

(כ) וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים. ארץ עוג, שנאמר בה (דברים ג יג) 'הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים':

(כא) וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי: ס

פרק טז

(א) וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר: שפחה מצרית. בת פרעה היתה, כשראתה נסים שנעשו לשרה אמר – מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר:

(ב) וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְקֹוָק מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה - לימד על מי שמין לו בנים שמינו בנוי אלא הרוס. **אבנה ממנה.** בזכות שאכנים צרתי לתוך ביתי, **וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי.** לרוח הקודש שבה:

(ג) וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת־אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ – לקחתה בדברים, משניך שזכית לילדק בגוף קדוש כזה, **מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים** - מועד הקבוע

למקח שמכתה עפר שניס ולפ יכלה לבעלה, חייב ליתן מחכת. **לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** – מגיד שמין יושבת תוכה למרן עולה לו מן המנין, לפי שלפ נאמר לו (לעיל יב ג) 'ואעשך לגוי גדול' על שיכוח למרן יקרמל, **וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה:**

(ד) **וַיֵּלֶךְ אֶל־הָגָר וַתַּהַר** – מכיאה לתקונה, **וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ.** תמכה – בָּרַי זו מין שְׁתָקֵהּ בְּגִלּוּיָהּ, מרמה עצמה כמילו היא מַצֶּקֶת ומינה מַצֶּקֶת, שלפ זכתה להריון כל השניס הללו, ומני נתעברתי מכיאה לתקונה:

(ה) **וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ** - חמס העשוי לי, עליך מני מטיל העונש, כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ומנכי הולך עריכי, לפ התפללת שלפ זכיתי להריון כל השניס הללו, ומני נתעברתי מכיאה לתקונה:

(ו) **וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי** - היתה מעבדת כה בקוצי, **וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ:**

(ז) **וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְקֹוָק עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר:**

(ח) **וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה בָּאת** – מהיכן בתת. יודע היה, שלפ ליתן לה פתח ליכנס עימה בדבריס. ולמון 'לי מזה' – היה המקום שתמכר עליו מזה מני בתה, **וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹרַחַת:**

(ט) **וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְקֹוָק** – על כל למירה היה עָנוּחַ לה מלמך מחר, לכך נאמר 'מלמך' בכל למירה ולמירה. **שׁוּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ:**

(י) **וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְקֹוָק הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב:**

(יא) **וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְקֹוָק הִנָּךְ הָרָה** – כשתשובי תהרי, כמו (שופטים יג ז) 'הנך הרה' לשעת מנוח, **וְיֹלַדְתְּ בֵּן** - כמו וְיוֹלַדְתְּ בֵּן (ירמיה כב כג) 'שַׁבְתְּ בַּבָּנִוֹן מְקֻנָּנְךְּ בָּקְנָזִים', **וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל** – לשון הוש, כמו שלמומר לזכר (להלן יז יט) 'וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק', **כִּי־שָׁמַע יְקֹוָק אֶל־עָנְיֵךְ:**

(יב) **וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם** – חוכב מדבכות לכוד חיות, כמו שכתוב (להלן כה כז – כח) ויהי רובה קשת ויעב במדבר פחרן, **יָדוֹ בַכֹּל** – לסטיס, **וְיַד כֹּל בּוֹ** - הכל שונחין לוחו ומתגרין בו, **וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו יִשְׁכֹּן.** שיהיה זרעו גדול:

(יג) **וַתִּקְרָא שֵׁם־יְקֹוָק הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי** – נקוד חטף קמ"ץ, מפני שהוא שם דבר, לֶחֱוֹזֶהָ, שכוחה בעלמו של עכוכין (ס"ע דבר אחר אחה אל רחי, משמע שהוא רוחה הכל, ואין שום דבר רוחה לוחו), **כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי.** לשון תימה, וכי סבורה הייתי שלפ הלוס במדבכות רחיתי שלוחו של מקום, אחרי רוחי לוחס בניחו של מבכהס, שלפ הייתי רגילה לכלות מלחיס. ומלא שהיתה רגילה לכלוחס, שהרי מנוח רחה חת המלמך פעס אחת ואמר (שופטים יג כב) מות נמות, וזו רחתה מכבעה זה אחר זה ולפ תכלה:

(יד) **עַל־כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי** – כתכגומו – 'בְּאֵרָא דְּמַלְאַךְ חַיָּיתָא דְּחָמַנִי', הִנֵּה בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֵד:

(טו) **וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֵׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל.** לפ על פי שלפ שמע מפכש לבכי המלמך שתמר (לעיל פס' יא) וְקָכָאת שמו יִשְׁמָעֵאל, שכתה הוא הקוכא עליו וקכאו יִשְׁמָעֵאל:

(טז) **וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם.** לפמכוו של יִשְׁמָעֵאל נכתב, להודיע שהיה בן שלוש עשכה שנה כשנימול, ולפ עיכב: ס

פרק יז

(א) **וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְקֹוָק אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדָּי** - מני הוא שיש לַי לשלהותי לכל בכיה, לפיכך התהלך לפני ותהיה לך לשלוה ולפטרון. וכן כל מקום שהוא במקכא, פיכושו כך – לַי שלו, והכל לפי הענין, **הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי** – כתכגומו 'פְּלַח קֳדָמַי', הדבק בעבודתי, **וֶהְיֵה תָמִים.** לפ זה לוי לחר לוי, היה שלם בכל נסיונותי. ולפי מדכשו, התהלך לפני במלות מילה, ובדבר הזה תהיה תמיס, שכל זמן שהערלה דד מתה בעל מום לפני. דבר לחר, 'והיה תמיס' – עכשיו מתה חסר חמיסה מבניס – שתי עיניס, שתי חזניס, וכמס הגויה, לוסיף לך לות על שמך ויהיו מנין לותיותיך מלתיים מרבעיס וסמונה, כמנין מבכיך:

(ב) **וְאֶתְּנָה בְרִיתִי** - בכיית של מהבה, ובכיית המכת להוריסה לך על ידי מלוה זו, **בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד:**

(ג) **וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו** - ממורת השכינה, שעד שלפ מל לפ היה בו כח לעמוד ורוח הקודש נפסקה עליו, וזהו שנאמר בבלעס (במדבר כה ז) נופל וגלוי עיניס. בבכייתיו לבבי לליעזר מלמתי כן, **וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר:**

(ד) **אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם:**

(ה) **וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ:** **כי אב המון גויס.** לשון נוטכיקון של שמו. וכי"ס שהיתה בו בתחילה, שלפ היה לך שלפ לשרס שהוא מקומו ועכשיו לך לכל העולס, לפ זזה ממקומה, שלפ יו"ד של שכי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע, שנאמר (במדבר יג טז) ויקרל משה להושע בן נון יהושע:

(ו) **וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם** - ישרלל ומלוס, שהכי ישמעלל כבר היה לו, ולפ היה מבשכו עליו, **וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ:**

*

שביעי

(ז) **וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ.** ומה היא הבכיה, להיות לך למלהיס ולזכעך אחכיך:

(ח) **וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים:** **לאחוזת עולס.** ומס מהיה להס למלהיס, אבל הלל במוכה למרן דומה כמי שמין לו מלוה:

(ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם **וְאַתָּה** אֶת־בְּרִיתִי תִּשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם: **ואתה.** ו"ו זו מוסיף על ענין ראשון (לעיל פס' 7) 'ואני הנה בריתי אתך', ואתה הוי זהיר לשמרו, ומה היא שמירתו, (פסוק הבא) זאת בריתי אשר תשמרו... המול לכם וגו':

(י) זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ **בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם** – מותס על עכשיו, **וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ** – העתידין להוולד מחריך, **הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר: המול.** כמו 'להמול', כמו שאתה אומר 'עשות', כמו 'לעשות':

(יא) **וּנְמַלְתֶּם** אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם **ונמלתם.** כמו ומלתם, והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים, כגון נ' של נוקד ו' של נוקד. (ונמלתם, כמו ונקמתם, מכל ימול לשון יִפְעֶל, כמו 'יַעֲשֶׂה', 'יַמְכֹּל'), וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם:

(יב) וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם **יְלִיד בָּיִת** – שילדתו השפחה בביתי, **וּמִקְנַת־כֶּסֶף** – שקנאו משעולי, מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא:

(יג) **הִמּוֹל יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ** – כאן בָּפַל עליו, ולא אמר לשמונה ימים, ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר (ס"א לאחר שמונה ימים), כמו שמפורש במסכת שבת (קלה:), **וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם:**

(יד) **וְעָרֵל זָכָר** - כאן לימד שהמילה בלומו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה, **אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ** – משיגיע לכלל עונשין ונכרתה, מכל מביו מין ענוש עליו כרת, מכל עובר בעשה, **וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא** מֵעַמֶּיהָ – הולך ערירי ומת קודם זמנו, **אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר:** ס

(טו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ **לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי** - למשמע שרי לי ולא לאחרים, כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ. כי שרה סתם שמה, שתהא שרה על כל:

(טז) **וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ** – ומה היא הברכה, שחזרה לנעורותה, שנאמר (לקמן יח יב) לאחרי בלותי היתה לי ענגה, **וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ** – בהנקת שניה, כשנולדה לכך ביום מסתה של יצחק, שהיו מרננים עליהם שהביאו מסופי מן הסוק ושומרים בנו הוא, והביאה כל אחת בנה עימה ומניקתה לא הבחילה, והיא הניקה את כולם, הוא שנאמר (להלן כא ז) היניקה בנים שרה. ברחשתים רבה (נג ט) רמזו במקרא, **וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ:**

(יז) **וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק** – זה תירגם אונקלוס לשון שמחה 'וְחַדִי', ושל שרה לשון מחוך. למלת שאברהם החמין ושמח, ושרה לא החמינה ולגלגה. וזהו שהקפיל הקדוש ברוך הוא על שרה ולא הקפיל על אברהם, **וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד** – יש תמיהות שהן קיימות, כמו (ס"א ג כז) הֲנִגְלֵיתִי נִגְלֵיתִי, (ס"ב טו כז) הֲרוֹאֶה לַמָּה, לפי זו היא קיימת, וכך אמר בלבו – הנעשה חסד זה לְמַחַר, מה שהקב"ה עושה ליד, **וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד.** היתה כלתי ליולד. ולפי על פי שדורות הראשונים היו מולידין בני חמש מאות שנה, בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשוח כח לעולם, לפ ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמיהרו תולדותיהן בני שבעים ובני שבעים:

(יח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ **יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ: לו ישמעאל יחיה.** הלואי שיחיה ישמעאל, היני כדאי לקבל ממנו שכר כזה. **יחיה לפניך.** יחיה בירושתך, כמו (לעיל פס' ו) התהלך לפני, פְּלַח קָדָמַי:

(יט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים **אֲבָל** שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן, **וְקָרָאתָ** אֶת־שְׁמוֹ **יִצְחָק** וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו:

וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק. ויש מומרים על שם י' נסיונות, ו' שנה של שרה, ח' ימים שנימול, וק' שנה של אברהם.

וס"ג – והקמותי את בריתי אתו למה נאמר, והרי כבר כתיב (לעיל פס' ט) ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו', אלא לפי שאומר (לעיל פס' ז) והקמותי את בריתי ביני וגו', יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום, תלמוד לומר והקמותי את בריתי אתו, ולא עם אחרים.

ואת בריתי אקים את יצחק (להלן פס' כא) למה נאמר, אלא שמה ליומר שהיה קדוש מבטן. דבר אחר, אמר רבי אבא, מכאן לָמֵד קל וחומר בן הגבירה מבן האמה, כתיב (פסוק הבא) כי הנה ברכתי אותו והפריתי אותו והרביתי אותו, זה ישמעאל, וקל וחומר ואת בריתי אקים את יצחק].

את בריתי. בריתי המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק:

(כ) וְלִישְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה **בֵּרַכְתִּי** אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד **שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם** יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל: **שנים עשר נשיאים.** כענניים יְכֻלּוּ, כמו (מלכי כה יד) נסיכים ורוזן:

(כא) וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת:

(כב) וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים **מֵעַל אַבְרָהָם.** לשון נקיה הוא בלפי שכינה, ולמדנו שהמלויקים מלוכבתו של מקום:

(כג) וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם **וַיָּמָל** אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם **וימל.** לשון וַיִּפְעַל, **בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה** – בו ביום שנצטווה, ביום ולא בלילה, לא נתיירא לא מן הגויס ולא מן הלילנים, ולכך יהיו חויבו ובני דורו חומרים חילו רחינוהו לא הנחנוהו למול ולקייס מלוותו של מקום, **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים:****

מפטיר (כד) וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה **בְּהִמֹּלוֹ** בְּשַׂר עָרְלָתוֹ: **בהמלו.** בְּהִפָּעֲלוֹ, כמו (לעיל ב ז) בְּהִבָּרְאָם. (נטל אברהם סכין, ומחז בעורלתו ורלה לחתוך, והיה מתירא שהיה זקן, מה עשה הקב"ה שלח ידו ומחז עמו, שנאמר וכרות עמו הברית, לו לא נאמר, אלא עמו, ברחשתים רבה. רש"י ישן):

(כה) וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה **בְּהִמֹּלוֹ** אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ. באברהם לא נאמר את, לפי שלא היה חסר אלא חיתוך בשר, שכבר נתמעט על ידי תמימים, אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך עורלה ולפרוע המילה, לכך נאמר בו 'את':

(כו) **בְּעֶצֶם** הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ: **בעצם היום הזה.** שמלאו לאברהם תשעים ותשע שנה ולישמעאל שלוש עשרה שנים, נמול אברהם וישמעאל בנו:

(כז) וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ: פ

***

כללי העריכה: ההדגשה בפסוק היא של דיבור המתחיל ברש"י. (פונט מעט גדול יותר). * כשיש דיבור ארוך ברש"י, לעיתים הוא לא שולב בתוך הפסוק אלא נכתב בסופו, אחרי הפסוק. * לעיתים לצורך הרצף שולבו הדיבורים ברש"י כסדר הפסוק, גם כשבמקור הרש"י מופיע קודם הדיבור על סוף הפסוק ואח"כ הדיבור על תחילתו, במקרה כזה סומן ב- ** בסוף הפסוק. כמו"כ מטבעו של הרש"י המשולב עלולים להיות שינויים קלים בדיבור המתחיל (כגון פתיחת וגו') או במיקומו. את הכללים בהרחבה ניתן לראות במבוא לפרשת בראשית. (אוצר החכמה / היברו בוקס)

כל הזכויות שמורות. ©

ניתן להשיג את הגליון (וכן גליונות קודמים) במאגר העלונים הממוחשב של 'דרשו', 'לדעת עלונים' ועוד

מהדורת כתב יד"ש - ניתן להשיג גם בעמדות ובאתר של קול הלשון, תחת הכותר 'חומש עם רש"י משולב'

וכן ניתן להשיג במייל - 2711526@GMAIL .COM

הארות הערות ותיקוני טעויות יתקבלו בברכה 05276-00532